*AL V-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE DIALECTOLOGIE – CRAIOVA, 27–28 MAI 1988**

EUGEN BELTECHI

PERFECTUL SIMPLU ÎN GRAIURILE BĂNĂȚENE ACTUALE

1. 1. Simțul lingvistic comun consideră perfectul simplu ca o trăsătură definitorie a graiurilor oltenești. O face uneori glumeț sau ironic, dar totdeauna fără ezitare, căci, în fapt, această identificare e determinată de frecvența cu care apare perfectul simplu în vorbirea oltenilor, urmare, la rându-i, a valorii sale precise: aceea de a reda acțiuni petrecute în chiar ziua în care sunt relatate. Cu nuanțarea de rigoare, ce vine din cunoașterea extinderii mai mari a perfectului simplu și a statutului său actual în morfologia limbii române, literatura de specialitate confirmă convingerea vorbitorului de rând[1]. Ea poate fi oricând argumentată prin hărțile și materialul necartografiat din ALR[2] și, recent, din NALR-*Olt.*[3], care înregistrează aici paradigme complete de perfect simplu, în general la toate verbele urmărite. Iar *Textele dialectale–Oltenia* îi atestă, tot atât

* Articolele care urmează, semnate de Eugen Beltechi, Doina Grecu, I. Mării, Constantin–Ioan Mladin, Nicolae Mocanu, Gr. Rusu și M. Zdrenghea, sunt comunicări prezentate la Al V-lea Simpozion Național de Dialectologie (Craiova, 27-28 mai 1998).

[1] „[...] Oltenia, care trebuie considerată drept centru al acestei arii [...]" (Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân*, în SG, II, 1957, p. 31; cf. și idem, *Perfectul simplu în dialectul dacoromân. Observații asupra răspândirii geografice a perfectului simplu în dacoromână*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, 1958, p. 324), „aria specifică de utilizare a acestui timp este Oltenia" (Matilda Caragiu Marioțeanu, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, *Dialectologie română*, București, 1977, p. 167), „[...] valoarea deosebită cu care se folosește acest timp în graiurile oltenești, care formează centrul ariei" (*Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 180) etc. Vezi și Ion Moise, *Aria de răspândire a perfectului simplu în Oltenia și Muntenia*, în LR, XXVI, 1977, nr. 1, p. 93; Ruxandra Pană-Boroianu, *Remarques sur l'emploi du passé simple dans les textes non littéraires d'Olténie*, în RRL, XXVII, 1982, nr. 5, p. 423.

[2] Cf. ALR II s.n., vol. VII, h. 1977-1996, 2162-2164, 2172, 2203-2205, 2212, 2226, 2236; ALRM II s.n., vol. IV, h. 1537-1548; ALR I, chestiunile [2006], [2049], [2079], [2093], [2110], [2135] (material nepublicat).

[3] NALR–*Olt.*, vol. V, h. 836, 846, 849, 854 [183], 855, 862, 884, 888, 912, 919, 923 [533], 929 [569], 932, 935, 956, 960 [1094], 966 [1268], 973 [1668], 976 [1777], 981 [1803], 984 [1816], 990, 998 [1889], 1001, 1013, 1015, 1018 [1923], 1023 [1940], 1025 [1948], 1029.

DACOROMANIA serie nouă, I, 1996-1997, Cluj-Napoca, p. 103-115

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

de constant, semnificația temporală[4].

1. 2. Însă chiar dacă pentru perfectul simplu românesc graiurile oltenești sunt un obligatoriu punct de referință, nu trebuie omis faptul că aceeași este situația acestui timp în graiurile din vestul Munteniei și din zona Munților Apuseni[5]. Mai mult încă: în unele din aceste graiuri au fost consemnate și forme arhaice de pers. I și a II-a pl. (*văzúm, plînsém; văzút, plînsét* etc., ca și *văzúrăt, plînsérăt* etc.)[6] sau, în Apuseni, la verbele de conjugarea a III-a și a II-a, forme în *-șei* (*spușei, arșei* etc.), rezultate din contaminarea celor vechi tari (în *-și*) cu cele noi (în *-sei*)[7]. În Muntenia vestică, trecerea spre aria fără perfect simplu se face printr-o zonă marcată atât prin restrângerea, înspre sud, a suprafeței de răspândire a perfectului simplu, cât și prin „slăbirea progresivă a randamentului lui funcțional"[8].

1. 3. În ceea ce privește restul ariei numite a perfectului simplu – așa cum e conturată ea de către materialul ALR și cum o confirmă materiale mai vechi din diferite părți ale ei: sudul Moldovei și Dobrogea, Banat, Țara Hațegului – Hunedoara și Crișana până în sudul Maramureșului[9]; mai restrânsă simțitor, însă,

---

[4] TD–*Olt.*, passim; cu detalii și nuanțe, Grigore Brâncuș, *Sur la valeur du passé simple en roumain*, în *Mélanges linguistiques* publiés à l'occasion du VIII[e] Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, Bucarest, 1957, p. 159-173; cf. și Radu Sp. Popescu, *Graiul gorjenilor de lângă munte*, Craiova, 1980, p. 82-84; cu disocieri din perspectivă diacronică, Ruxandra Pană-Boroianu, *op. cit.*, p. 428-433.

[5] Cf. hărțile ALR citate la nota 2 de la pagina anterioară; Al. Georgescu, *Perfectul simplu... Observații...*, p. 317-318; Ion Moise, *op. cit.*, p. 91-93 și idem, *Isomorfa perfectului simplu*, în LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 533-534; Magdalena Vulpe, *Despre aria de răspândire a perfectului simplu în graiurile muntenești*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 255-259. De reținut concluzia studiului Victorelei Neagoe, *În legătură cu unele forme de perfect simplu și de mai mult ca perfect și cu unele valori ale perfectului simplu în graiurile populare actuale*, în AnL, XXX, 1985, p. 176: „Ocurența perfectului simplu, având semnificația temporală a unui trecut recent, în Munții Apuseni, conferă acestei trăsături statutul de particularitate dialectală specifică ariei avute în vedere, cu atât mai mult cu cât această arie nu se învecinează cu cea oltenească. Acest fapt ne îndreptățește să afirmăm că Oltenia nu mai poate fi considerată «centru al ariei perfectului simplu»".

[6] Emil Petrovici, *Folklor de la moții din Scărișoara*, în AAF, V, 1939, p. 122; Al. Georgescu, *Perfectul simplu... Observații...*, p. 322; V. Bidian, *Persistența unor forme vechi la primele două persoane de plural ale perfectului simplu*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 217-225; Victorela Neagoe, *op. cit.*, p. 171-174.

[7] Cf. ALR II s.n., vol. VII, h. 1983-1985, 1987, 1988; ALRM II s.n., vol. IV, h. 1541, 1542; E. Petrovici, *op.cit.*, p. 138, 157; Ion Moise, *Isomorfa...*, p. 536; cf. și C. Frâncu, *Din istoria perfectului simplu: formele de tipul zisei*, în LR, XXXIII, 1984, nr. 5, p. 430, 432.

[8] Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 257; cf. și Ion Moise, *Aria de răspândire...*, p. 93.

[9] Cf. pagina anterioară, nota 2; vezi și I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 78-79.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

după investigații recente[10] –, realitatea nu mai poate fi redată în termeni la fel de tranșanți: ariile nu mai au unitatea și consistența celor de mai înainte, paradigmele sunt nu o dată incomplete, adesea interferate cu alte timpuri, frecvența apariției în vorbire este (mult) mai redusă, căci și valoarea și contextul utilizării lui sunt altele. De aceea, se pare, și interpretarea faptelor de aici e, uneori, ezitantă. Dar a acorda unei realități lingvistice dinamice, în mișcare, o valoare absolută ar fi cel puțin imprudent.

2. 1. Într-o perspectivă mai puțin riguroasă și pe temeiul unui material restrâns, perfectul simplu a fost atribuit, ca fapt curent, subdialectului bănățean în toată extensiunea sa[11]. Ceea ce, de altfel, hărțile ALR II atestă în mare măsură. În schimb cele (nepublicate) ale ALR I, cu o rețea mai deasă de localități, o fac într-una mai mică, cu goluri și fluctuații de la o hartă la alta. Din datele uneia din ele – [2049] *Văzui* – s-a tras concluzia că aria bănățeană a perfectului simplu e, totuși, mai puțin întinsă decât se admisese, dar configurația ei, fie și aproximativă, s-a fixat nu atât în sensul celor din hartă[12], cât mai ales în acela al unei afirmații a lui Gustav Weigand: „În Banatul de nord-vest acest timp este pe cale de totală dispariție. Există deja localități unde nu mai apare decât în cântece. Funcțiunea lui o preia perfectul compus"[13].

2. 2. Două cercetări recente limitează prezența în spațiul lingvistic bănățean a perfectului simplu la arii mai restrânse, amplasate diferit: prima cercetare, aparținând lui Ion Moise, o localizează, în baza unor investigații personale, în „estul Banatului (estul județului Caraș-Severin, o mică parte din estul județului Timiș) și [într-o] mică parte din sudul județului Caraș-Severin – graiul bufenilor"[14]; cealaltă, a Victorelei Neagoe, autoarea descrierii subdialectului bănățean din *Tratat de dialectologie românească,* pe baza lecturii unor hărți ale NALR–*Banat*, a unor texte înregistrate pentru Arhiva Fonogramică a Limbii Române și fără a ignora anchete mai vechi (în Valea Almăjului: E. Petrovici și

[10] Vezi, de pildă, Ion Moise, *Aria de răspândire...*, p. 91-93 și idem, *Isomorfa...*, p. 537-538; pentru Muntenia, cf. Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 256-259 (pe baza NALR–*Muntenia și Dobrogea*). Sigur că viitoarele volume ale NALR vor releva o situație mai apropiată de adevăr a realității actuale și în această privință.

[11] Vezi, de exemplu, I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române,* București, 1961, p. 96: „Perfectul simplu se întrebuințează în mod curent și are forme arhaice la verbele cu participiul în *s* [...]".

[12] Căci punctele cartografice (28 și 79; și – dacă trebuie să le avem în vedere și pe acestea – 9, 24, 30) în care ALR I [2049] n-a înregistrat paradigma (completă) de perfect simplu a verbului *a vedea* sunt în cu totul altă parte decât nord-vest, unde le localizează Al. Georgescu, *Perfectul simplu... Observații...*, p. 323.

[13] G. Weigand, *Der Banater Dialekt,* în Jhs., III, 1896, p. 241.

[14] Ion Moise, *Isomorfa...*, p. 537, 533, ca și h. de la p. 534.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

D. Şandru[15]), influenţată, probabil, şi de prezenţa ariei sud-bănăţene a formelor arhaice tari de tipul *rîş, spuş,* admite că „acest timp este utilizat în jumătatea de sud a Banatului"[16].

3. 1. Date fiind asemenea puncte de vedere diferite (cărora li se pot alătura şi altele) şi cu presupunerea, venită dintr-o experienţă mai îndelungată de teren în Banat, că realitatea trebuie să fie, totuşi, mai complexă – cum, de altfel, lasă să se întrevadă texte şi materiale recente sau publicate între timp[17], am reluat *toate* hărţile de perfect simplu (ca şi cele ale celorlalte timpuri trecute) din NALR–*Banat* şi numeroase texte înregistrate de autorii atlasului. E de aşteptat ca examinarea sistematică a unui număr mai mare de hărţi să fie în măsură a sugera, în primul rând prin indicii statistice, dacă nu certitudini, cel puţin o imagine mai apropiată de realitate. Cu toată valoarea lor relativă, ce derivă şi din dificultăţile sporite la obţinerea unor fapte de morfologie, ele pun în evidenţă o mulţime de detalii şi aspecte cu semnificaţii mai generale. Posibilitatea comparaţiei este asigurată de unitatea lexicală a verbelor, comune, de altfel, limbii în totalitatea ei sincronică. În esenţă, aceste hărţi atestă existenţa sau inexistenţa, cel mai adesea statutul oscilant al formelor respective de conjugare şi doar în plan secund, prin eventuale comentarii şi precizări, valoarea funcţională a acestora, frecvenţa şi viabilitatea lor în grai; acestea reies mai ales din comunicarea liberă din texte, unde cuvântul apare în mediul său firesc, nu doar ca răspuns izolat, provocat de o întrebare[18]. Şi chiar întrebarea indirectă ce conduce la înregistrarea formelor, evocând ideea de acţiune recent încheiată, se dovedeşte aici, de multe ori, ineficientă; aşa încât consemnarea prezenţei sau a absenţei formei se face, până la urmă, obişnuit, prin sugerare sau chestionare directă: recunoscând-o ca aparţinând graiului, fie şi unui fond latent al lui, la care se recurge mai rar, vorbitorul acceptă forma întrebată, reluând-o cu menţiunile pe care le crede necesare, ori, simţind-o străină – *ajúnźem la oltén!*

---

[15] Emil Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului (Banat),* în AAF, III, 1935, p. 381; D. Şandru, *Enquêtes linguistiques du Laboratoire de Phonétique Expérimentale de la Faculté des Lettres de Bucarest.* V. *Vallée de l'Almăj (Bănat),* în BL, V, 1937, p. 142.

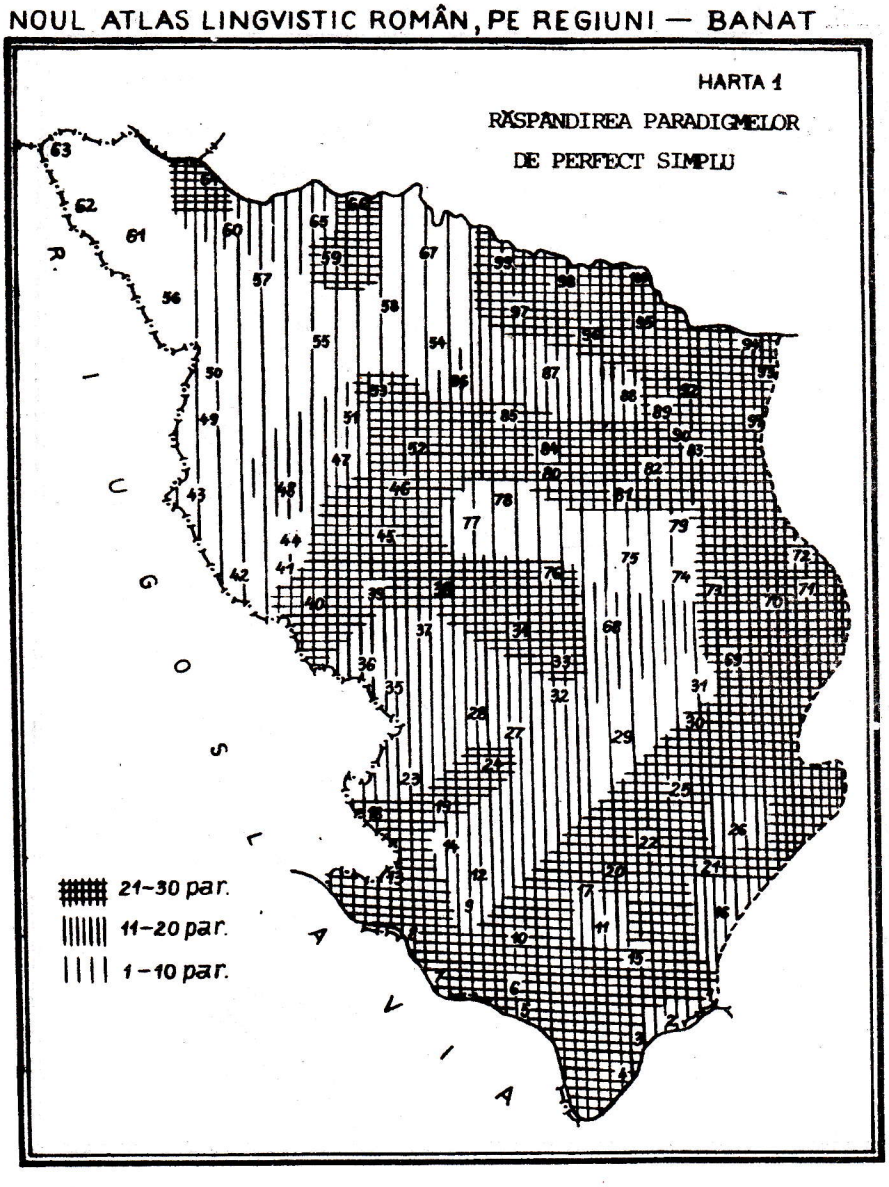
[16] *Tratat de dialectologie românească,* p. 262. Din păcate, h. 70 (p. 909), la care se trimite de două ori, nu are nici titlu şi nici legendă.

[17] De pildă, unele atestă existenţa perfectului simplu şi în afara ariei conturate pe harta lui Ion Moise, *op. cit.,* p. 534: Matilda Caragiu Marioţeanu et alii, *Dialectologie română,* p. 241 (un text din Lăţunaş, pct. ctg. 35 în NALR–*Banat*); Doina Grecu, *Note asupra perfectului simplu într-un grai din Banat,* în CL, XXV, 1980, nr. l, p. 61-66 (prezenţa perfectului simplu, cu texte ilustrative, în graiul din Berzovia, pct. ctg. 38 în NALR–*Banat*).

[18] Necesitatea disocierii metodologice: chestionarul atlasului – stabilirea *formelor* de conjugare, pe de o parte, şi conversaţia liberă sau textele dialectale – stabilirea *valorilor* acestor forme, pe altă parte, ca o condiţie a interpretării corecte a faptelor, şi implicaţiile ei în legătură cu situaţia perfectului simplu în graiurile muntenești le-a reliefat Magdalena Vulpe, *op. cit.*

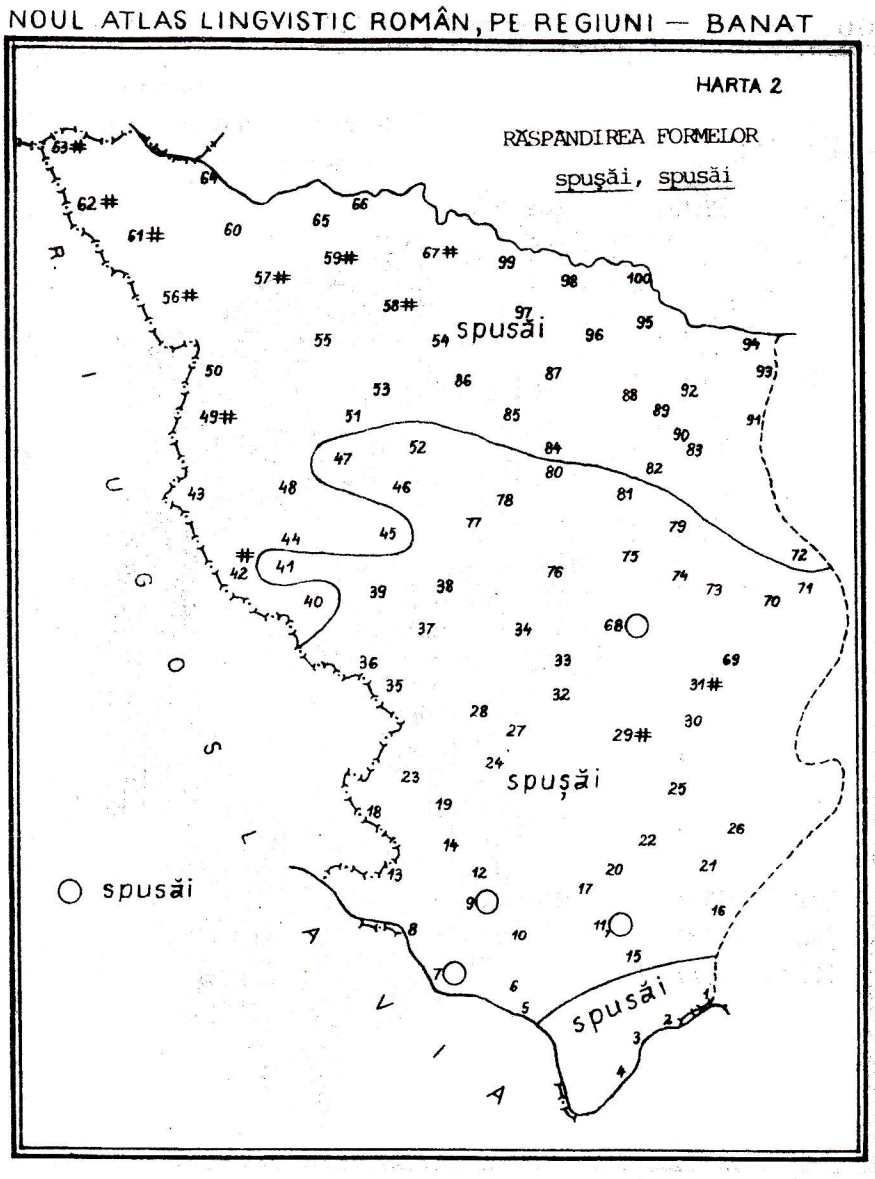
BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

harta 1 21-30 etc.



BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

harta 2 spuşăi etc.



BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

pînă la urmă, constată, la un moment dat, un informator –, o respinge. Într-un asemenea context, o paradigmă completă sau una incompletă, răspunsurile asemănătoare date de mai mulți informatori la momente diferite, promptitudinea, ezitările sau oscilațiile, substituirea cu forme ale altor timpuri, apariția celor de perfect simplu în alte paradigme de trecut și, mai ales, folosirea lor spontană în vorbirea cotidiană sau în texte înregistrate etc. sunt fapte cu valoare de argument.

3. 1. 1. Cartografierea într-o hartă de frecvență a numărului de paradigme complete de perfect simplu a 30 de verbe în fiecare dintre localitățile rețelei NALR–*Banat* (vezi h. l) relevă prezența timpului, cu diferențe de frecvență, desigur, într-o arie masivă, ce acoperă aproape întreg Banatul; excepție face doar colțul extrem nord-vestic, unde nu apare nici o atestare. Surprinzător, între localitățile de aici se află și Comlošu Mare (pct. ctg. 56), ai cărui locuitori sunt în cea mai mare parte olteni, care, deși păstrează încă multe particularități ale graiului originar[19], au renunțat, se pare cu totul, la utilizarea perfectului simplu. În general, în graiurile din imediata vecinătate a acestei „pete albe", tot în nord-vest deci, numărul paradigmelor complete înregistrate este destul de mic (până la 10), în opoziție cu graiurile din estul, sudul și centrul Banatului, unde acesta este maxim sau se apropie de maxim. Prin aceeași densitate ridicată de forme, aria din urmă are pe alocuri (în sud, în est – de la Dunăre la Mureș, la nord de Reșița) caracter compact și continuu. O frecvență medie de forme s-a înregistrat în graiurile din sudul și vestul Reșiței, în cele din jurul Timișoarei. Dacă s-ar fi avut în vedere nu paradigme complete, ci toate atestările, inclusiv cele sporadice, la câte o persoană, diferențele de frecvență ar fi fost mai atenuate, dar și faptele ar fi fost mai puțin concludente. Existența reală a formelor înregistrate e dovedită și de faptul că în unele localități din nord-est au fost obținute aceleași paradigme complete de la doi informatori în anchete diferite. După cum, în alte părți, numărul mediu sau mic de paradigme înregistrate, dat mai ales de oscilațiile în răspunsuri de la un verb la altul, e confirmat și de răspunsuri neunitare de la informatori diferiți. Aci sunt dese cazurile când, după răspunsul cu perfect simplu de la persoana I (adesea acceptat în urma unei întrebări directe), conjugarea continuă cu forme de la alte timpuri trecute, de cele mai multe ori de la perfect compus. Situația inversă, când între formele altor timpuri trecute, mai ales la mai mult ca perfect, se insinuează forme de perfect simplu, s-a înregistrat în graiuri din aria cu frecvență mare, argumentând și ea, indirect, existența aci a perfectului simplu. Ar fi de presupus, așadar, că aici utilizarea lui în vorbire trebuie să fie curentă, dar textele susțin numai în parte supoziția. N-am

[19] I. Faiciuc, *Note asupra graiului din Comlošul Mare (jud. Timiș)*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 247-252.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

pune faptul doar pe seama naturii textelor (cele mai multe tematice), ci am atribui această frecvență mai redusă în vorbire și valorii pe care o are perfectul simplu, valoare ce-l readuce dintr-un fond latent de forme în contexte în care el e resimțit ca necesar. Altfel e preferat, ca mai comod, perfectul compus: *áșća* [formele de perfect simplu] *-s măi șuóde* 'hazlii', observă un informator.

Spre vest și spre sud, aria perfectului simplu se continuă în graiurile bănățene din Iugoslavia, el fiind înregistrat aici de anchete dialectale și culegeri de texte, mai vechi sau mai noi[20].

3. 1. 2. Fără a i se absolutiza importanța, ocurența perfectului simplu în texte folclorice (proprii locului) poate fi invocată ca mărturie a existenței lui în acele graiuri, mai ales că de multe ori asemenea texte sunt generoase în aceeastă privință: *„Tot zîșăĭ că-ĭ doară, doară,/ Că ńeĭc-al mĭeŭ nu să-nsoară./ Șî ĭeșîĭ ĭeŭ până-n prag/ Șî-ĭ vădzuĭ cîrpa la stag./ Șî do ĭeșîĭ pînă-n poartă/ Șî-ĭ vădzuĭ ĭeŭ nunta toată/ Ma băgaĭ în casă moartă"* (Valea Bolvașnița)[21]; *„Luaĭ șuba/ Tăĭaĭ fuga./ Ĭel după mińe, m-ajunse./ Ĭeŭ-l lŭoșeĭ frumos de pept/ Și-l trîntĭĭ în apă drept"* (Căvăran)[22]; *„Firie, Firie, dragulie/ Ca cumincie măi fușăș/ Cătă nimie nu spușăș/ Șie socoată avușăș/ Pă noi să nie părăsășci"* (Marga)[23].

3. 1. 3. Însă un fapt – foarte important – care dovedește nu numai prezența, ci și viabilitatea perfectului simplu în subdialectul bănățean îl constituie existența unei arii întinse, de la Dunăre până spre Lugoj–Timișoara a formelor de tipul *spușăi, plînșăi, scoșăi* etc., rezultate din contaminarea formelor arhaice tari *spuș, plânș, scoș* cu acelea mai noi, *spusei, plânsei, scosei* (vezi h. 2)[24]. Chiar dacă sunt proprii și graiului unor localități din Apuseni (vezi *supra* **1.2.**), prin consecvența cu care apar (ca în poeziile populare citate mai sus) și prin aria întinsă pe care o conturează, ele pot fi apreciate ca una dintre particularitățile originale specifice unei mari părți a graiurilor bănățene. Aria lor se continuă spre vest, în Banatul iugoslav, unde sunt notate alături de cele noi (*fușăi, fusăi;*

[20] Vezi, de pildă, Emil Petrovici, *Note de folklor de la românii din Valea Mlavei (Sârbia)*, în AAF, VI, 1942, p. 43-75; I. Pătruț, *Folklor de la românii din Sârbia, ibidem*, p. 329-384; Radu Flora, *Rumunski banatski govori u svetlu lingvističke geografije*, Beograd, 1971, p. 456.

[21] Mihail Gregorian, *Folclor din Oltenia și Bănatul răsăritean*, în *Folclor din Oltenia și Muntenia*, vol. I, 1967, p. 145.

[22] Dumitru Șandru, *Folclor românesc*. Ediție îngrijită de Tudora Șandru Olteanu, București, 1987, p. 23.

[23] Dumitru Jompan, *Folclor din Marga*, Reșița, 1979, p. 333. Cele trei texte citate mai sus provin din localități situate în estul Banatului (vezi și *infra* **4. 1. 4.**, din sud). Variante sau chiar fragmente identice ale unor cântece apar în sate diferite; perfectul simplu, însă, nu lipsește (vezi, de exemplu, M. Gregorian, *op. cit.*, p. 156, 159 etc.).

[24] Vezi și *supra*, p. 104, nota 7.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

scrişăi, scrisăi)[25], iar spre est, în Ţara Haţegului[26]. Indirect, ele atestă şi rezistenţa deosebită, în graiurile bănăţene, a formelor vechi tari, întâlnite atât de des, la începutul secolului al XIX-lea, în scrierile lui Nicolae Stoica de Haţeg.

3. 1. 4. Azi, forme vechi tari au mai fost consemnate doar în partea de sud a Banatului, mai ales în Valea Almăjului, ale cărei graiuri sunt recunoscute pentru conservatorismul lor. Între cele două războaie mondiale le notaseră aici frecvent şi atrăseseră atenţia asupra lor atât E. Petrovici (un exemplu: *„Scoş plugu,/ Arai,/ Sămănai,/ Încolţîră,/ Răsăriră,/ Crescură,/ S-alęsără./ Io mă duş/ Şî le culeş"*)[27], cât şi D. Şandru[28] . Deşi în hărţile analizate din NALR–*Banat* apar numai două astfel de forme, notate în localităţi din afara Almăjului – *scriş* (pct. ctg. 14) şi *plânşí* (pct. ctg. 77), o anchetă dialectală recentă, sat de sat, în această depresiune, le-a consemnat constant, cu deosebire la generaţia vârstnică, nu doar în răspunsurile la chestionar, ci şi în vorbirea curentă: *mă plînş, mă duş, arş, mă rîş, spuş, scriş* etc. Firesc, ele se utilizează, mai nou, alături de formele contaminate (*mă plînşăi* etc.). E. Petrovici le mai identificase şi în graiul bănăţean din Jdrela (Iugoslavia), grai care are o mulţime de particularităţi comune cu graiurile din Valea Almăjului *(dzîş, trimeş, spuş, copş)*[29].

Cum în dialectul dacoromân aceste forme se menţin numai în graiurile sud-bănăţene (şi, se pare, în sud-vestul Transilvaniei), importanţa şi semnificaţia lor deosebită, în egală măsură pentru subdialectul bănăţean şi pentru istoria limbii române, sunt evidente.

3. 1. 5. Remarcabile sunt şi formele tari din paradigma de perfect simplu a verbelor *a da* şi, în mai mică măsură, *a sta*. Menţinerea lor, alături de formele mai noi, analogice (*dădui... dădură*), comune marii majorităţi a graiurilor bănăţene, confirmă încă o dată, cu putere (în cazul unui verb neregulat), nu numai existenţa perfectului simplu în subdialectul bănăţean, ci şi caracterul deopotrivă conservator şi deschis la inovaţii al acestuia. Formele tari le înregistrase, pentru persoana a III-a sg., ancheta ALR II în punctele cartografice 2, 27 şi 29, toate din jumătatea sudică a Banatului[30]; pentru graiurile din Valea

[25] Radu Flora, *op. cit.*, p. 456.

[26] O. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului*, Bucureşti, 1915, p. 49.

[27] E. Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, p. 126 şi *passim;* cf. şi p. 38.

[28] D. Şandru, *Vallée de l'Almăj*, p. 142 şi *passim.* Mai înainte, în a treia din seria de anchete dialectale ale sale, D. Şandru notase astfel de forme la Lăpujul de Sus – Hunedoara, în imediata vecinătate a Banatului (vezi BL, III, 1935, p. 130).

[29] E. Petrovici, *Note de folklor...*, p. 56.

[30] ALR II s.n., vol. VII, h. 2204: *dîăće* (2), *dĭéđĕ* (27), *dĭęđĭ* (29), *dĭęđă* [?] (36). În celelalte localităţi bănăţene (47, 53, 76) nu a fost pusă întrebarea. Dar aceeaşi hartă a ALR II arată că aceste forme au o arie de răspândire mai întinsă, fiind proprii şi graiurilor oltenești (vezi şi

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

Almăjului, în timp ce E. Petrovici amintea între particularitățile morfologice doar formele de pers. I și a III-a sg. *dźeț, dźeță*[31], D. Șandru înșira întreaga paradigmă: *eu d'èd' (d'i'd'ey* și *d'èts*), *tu d'èts* (*d'i'deš*), *el d'ètse, noi d'ètsărăm, voi d'ètsărăts, ei d'ètsără*[32]. NALR–*Banat* a notat forme tari în localități din sudul și estul Banatului, adică tocmai din aria de mare frecvență a perfectului simplu. Astfel, pentru pers. a III-a sg.: *ḑḙ́ḉe* (7, 13, 14, 23), *ḑḭḙ́ḉe* (88), *ḑḙḑe* (70 [II], 94 [II]), *ḑḙ́ḡe* (73 [I]), *dą́ḉe* (2 [II], 71), *dą́ḉe* (4 [II]), *dą́ḑe* (69 [I], 92 [I], 93 [I] [B]), *ḑḙṭă* (10, 15, 17, 20), *dą́ṭă* (25, 26); pentru pers. a III-a pl.: *ḑḙ́ḉe* (14), *ḑḙṭă* (17), *ḑḙ́ḉeră* (6, 23, 71), *ḑḙḑeră* (70 [II]), *ḑḙ́ḡeră* (73 [I]), *dą́ḑeră* (69 [I], 93 [I] [B]), *ḑḙṭără* (10, 15, 20), *dą́ṭără* (25, 26); pentru pers. I și a II-a pl.: *ḑḙ́ḉerăm; ḑḙ́ḉerăț* (6, 14, 23), *ḑḙṭărăm; ḑḙṭărăț* (10, 15, 20); pentru pers. I sg.: *ḑḙ́ḉ* (6, 14), *ḑeț* (15, 20). Importante sunt îndeosebi formele din urmă, pentru pers. I sg., neatestate, se pare, în alte graiuri dacoromâne actuale.

Pentru *a sta,* forme tari au fost notate, la pers. a III-a sg. și pl., doar în câteva localități din nord-est: *stḙ́ḉe* (95), *stą́ ḉe* (71 [I,II] – pe valea Bistrei, 91, 93 [II], 94); *stą́ḉeră* (83 [I,II], 93 [I]), care le dublează aici pe cele noi – *stătú, stătúră* –, proprii celorlalte graiuri bănățene.

3. 1. 6. Sunt de reținut din hărțile NALR–*Banat* și alte câteva forme arhaice, la pers. I pl., ale unor verbe de conjugarea a III-a, având însă caracter incidental: *ṭăsúm* (pct. ctg. 27), *śerúm* (89), *cosúm* (87), *făcúm* (43)[33].

3. 1. 7. Așadar, NALR–*Banat* înregistrează, referitor la prezența perfectului simplu, ca formă, în linii mari, o realitate asemănătoare aceleia pe care o consemna, cu trei sferturi de veac în urmă, G. Weigand, rezumată în observația citată mai sus (**2. 1.**).

4. 1. Comentariile și precizările informatorilor, ce însoțesc răspunsurile din hartă, oferă indicii interesante asupra valorii perfectului simplu în subdialectul bănățean. Din ele, ca și din observațiile anchetatorilor, din textele înregistrate, rezultă că aceasta nu are aici rigoarea, precizia și obiectivitatea din graiurile

NALR–*Olt.*, vol. V, h. 990), unora din cele muntenești și din cele crișene, ca și celor din sud-vestul Transilvaniei, în continuarea celor bănățene. Pentru evoluția formelor de perfect simplu ale lui *a da,* cf. C. Frâncu, *Din istoria verbelor neregulate: perfectul simplu și mai mult ca perfectul verbelor* **a da** *și* **a sta,** în LR, XXIX, 1980, nr. 4, p. 307-318.

[31] E. Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului,* p. 38. Cf. și *Tratat de dialectologie românească,* p. 263.

[32] D. Șandru, *Vallée de l'Almăj,* p. 142. Cf. dintr-o zonă apropiată (Bogâltin, în sud-estul Banatului): *„Frundză verdźe dźe buḙ́dźe,/ Pănă fu gradźna verdźe,/ Grabi maïca și ma detśe"* (M. Gregorian, *op. cit.,* p. 149); ca și de lângă Reșița (Berzovia): „bine că-n deță în gînd să mă bag să văd" (Doina Grecu, *op. cit.,* p. 65).

[33] ALR I înregistrase în pct. ctg. 40 (= 50 în NALR–*Banat*, Checea, jud. Timiș) *văzúm, văzúți, dădúți* (cf. V. Bidian, *op. cit.,* p. 223).

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

olteneşti. Valoarea de „făcut astăzi" se regăseşte, totuşi, dar fără consecvenţă şi, în orice caz, nesemnificativ, în fragmente (= secvenţe) de texte din zona Porţilor de Fier, din imediata vecinătate a Olteniei, texte înregistrate şi publicate de Magdalena Vulpe şi Cornelia Cohuţ[34]. Obişnuit, însă, perfectul simplu e înlocuit, în asemenea contexte, de perfectul compus. Iată, în transcriere simplificată, un text din Bănia (Valea Almăjului), cu tema: „Ce ai făcut (de) ieri şi (până) astăzi?", ce ilustrează această realitate:

ieri o fo sărbătoare. ieri m-am făcu dă prînd, m-am tăiát şî io ún pui, am făcu dă prînd, am prînzît, m-am şî culcát cîta, m-am sculát. dúp-aia m-am rostît vícele, am măi făcút cîta dă sínă şî am sínát şî m-ai culcát. şî d-ástă miáţă m-am sculát, iar m-am făcút mîncáre şî m-an dus la lúncă la scos crumpéri. ş-acoló am fos măi mult ţámiń şî mujéri, şî ń-am glumít múlce, am vorbít múlce, am strîns, am scos, i-am tras la cîntári, i-an cîntărít, i-am încărcát la motór şî atúnś am însărát ş-am vinít acás. acás cîn am vinít, iar m-am rostît vícele, m-am făcú dă sínă, am sínát ş-acúma stau cu dumniavoástră dă vórbă.

Prezenţa adverbelor de timp înlătură adesea orice dubiu în legătură cu eventuala valoare de „făcut azi": *„o nu díśă şumáriu dumínică că-ţ dă?"*[35]. Sau într-un cântec din Căvăran, din colecţia D. Şandru: *„Asară şi-alaltăsară,/ Mă śertai cu soacra iară"*[36].

4. 2. Unele precizări ale informatorilor NALR–*Banat* sugerează că perfectul simplu ar reda o acţiune recent încheiată: *baş acú domîncái* (pct. ctg. 24), *baş acúma mîncárăm* (37), *iac-acú vindúi* (88), *baş acú veníi* (69), *acúma-l văzúi* (53) etc. Această menţionare expresă – prin adverb – a situării în timpul imediat anterior momentului vorbirii („adineaori"[37]) ar putea fi, însă, influenţată, chiar sugerată de întrebarea anchetatorului, de unde, probabil, informatorul va fi preluat-o. Căci, tot atât de firesc, alţi vorbitori fac aceeaşi precizare temporală, însă cu perfectul compus: *baş acúma am tuşît* (37, 41), *baş am tuşît* (57), *baş acúm am văzút* (51), *baş acúma ai vinít* (50). E de observat, însă, că cele mai multe din precizările în care adverbul de timp determină verbul la perfect simplu (*acu vindui* etc.) au fost făcute în localităţi ce ţin de aria cu frecvenţă maximă a perfectului simplu, iar cele cu adverb pe lângă perfect compus (*baş am tuşît* etc.) provin din localităţi dinspre vest, în general cu frecvenţă mică sau medie a perfectului simplu. Şi dacă, ţinând seama de aceasta, vom admite că ele pot corespunde măcar în parte unei realităţi lingvistice – cum o şi dovedesc unele

[34] Cornelia Cohuţ, Magdalena Vulpe, *Graiul din zona Porţile de Fier*, I. *Texte. Sintaxă*, Bucureşti, 1973, p. 371; cf. şi p. 218, 292.

[35] Doina Grecu, *op. cit.*, p. 65.

[36] D. Şandru, *Folclor românesc*, p. 11.

[37] Magdalena Vulpe, *op. cit.*, p. 256.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

texte –, va trebui să o facem cu mențiunea imediată că nici acestei valori, de „făcut adineaori", a perfectului simplu nu-i putem atribui caracter de normă (vezi *infra* **4. 3.**). În ultimă instanță, cele două tipuri de precizări citate mai sus lasă să se întrevadă și acest fapt.

Aparent, între valoarea perfectului simplu și cea a perfectului compus, a cărui frecvență în vorbirea curentă a bănățenilor este incomparabil mai mare, vorbitorul nu realizează o diferență: *văḑúi, ásta însámnă am văzút,* declară hotărât informatorul din pct. ctg. 58. O diferență netă în această privință nu exista, se pare, nici acum două sute de ani, căci nici cronica lui Nicolae Stoica de Hațeg[38] nu-i sugerează existența sau necesitatea; frecvența mare a perfectului simplu în cronică are, credem, altă explicație (vezi *infra* **4. 3.**). Mai aproape de noi, într-un text din ancheta D. Șandru în Almăj, relatarea, realizată cu perfectul simplu și perfectul compus într-o îmbinare de planuri, întreruptă la un moment dat, reia aceeași propoziție înlocuind perfectul simplu cu perfectul compus: *„Am fost la pădure ku ... porśiy. Și akolo am avut šaysprăzḑéę pursey.*[...] *Kînd, mîńe-zî nu s-aflară nọawă ńiś dî fèl', să p*^{y}*èrdură. Triy dzîle* ^{i}*mblarăm după yey šî tot dă nọawă am aflat și šas ăsta ... stay putsîn. Š-ap-am îmblat triy dzîle dîpă yey. Š-atunśya, kînd kăwtarăm șî ..., nọawă să pyerdură nu s-aflară ńiś dî fèl'. Š-atunśa* ^{a}*yalaltsî, dakî y-am aflat, am pl'ikat ku yey akasă šî ńy-ă lăsat dî y-am uḑît în pagubă cu yey, tọată famil'ya ay dî porśî"*[39].

4. 3. Și totuși, chiar din această relatare se poate vedea că în utilizarea celor două timpuri trecute se disting anumite nuanțe: alături de valoarea neutră, obiectivă, de trecut, identică celei a perfectului compus – acțiune trecută terminată, fără referință la moment –, perfectul simplu are, în sensibilitatea vorbitorului, și valoarea de acțiune recent încheiată, fie față de prezent, fie față de trecut. Vorbitorul simte această nuanță față de perfectul compus – timp indiferent, rece, obiectiv, timpul obișnuit al trecutului[40] – și recurge la perfectul simplu în relatări și narațiuni, cu intenția vădită de a reactualiza acțiunea[41], retrăind-o afectiv. Aici rezidă, credem, principala valoare a perfectului simplu în graiurile bănățene. Dintre acțiunile trecutului relatat sau povestit, vorbitorul

[38] Vezi Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului.* Studiu introductiv, ediție, glosar și indice de Damaschin Mioc, ediția a II-a revăzută, Timișoara, 1981, passim. Al. Rosetti, *Despre valoarea perfectului simplu,* în LR, IV, 1955, nr. 4, p. 69-73, ilustra posibilitatea alternării perfectului simplu cu perfectul compus și printr-un fragment din prefața la *Ortografia sau dreapta scriere,* a lui C. Diaconovici-Loga.

[39] D. Șandru, *Vallée de l'Almăj,* p. 178.

[40] Vezi, însă, părerea contrară, care nu are în vedere și realitatea din graiuri, la Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române,* 1937, p. 169-170; idem, *Stilistica limbii române.* Ediție definitivă, București, 1975, p. 136-140; cf. și Ana Canarache, *Perfectul compus în texte narative,* în LR, XIV, 1965, nr. 6, p. 689-695.

[41] Vezi și Cornelia Cohuț, Magdalena Vulpe, *op. cit.,* p. 371; Doina Grecu, *op. cit.,* p. 64.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)

aduce într-un plan mai apropiat pe cele cu o anume tensiune, dinamice, realizând o alternare de planuri ale timpului, căreia trebuie să-i recunoaștem o anume valoare stilistică: *„Atunś odată-l ia şî-l lapădă şî să făcură curţîli lumpărat plińe dă mei. Doamńe-Apără s-o făcut un răţoń şî mănîncă la mei. Şî mîncắ şî mîncắ şî-ntr-o crăpătură o rămas tri boabe. Nu le-o vădzut"*[42]. Sau: *„Măśinai şî plecai. M-aźunsă o săće. Mă-ntorş năpoi. Ei, dar să beu cîta apă. Cu śe să beu? Luvai capu şî sparş ghiaţa şî băui cîta apă. Şî am plecat. Dźeţ prăstă uńi* [...]"[43]. Reactualizat la nevoie din acel fond de rezervă, latent, de forme, perfectul simplu conferă mișcare și prospețime relatării. Contribuie la aceasta și frecvența lui redusă în subdialectul bănățean, absența constrângerilor și a rigidității în folosirea lui. E sigur că pentru cititorul de astăzi măcar o parte din pitorescul și culoarea cronicii lui Nicolae Stoica de Hațeg vine și din prezența verbelor la perfect simplu, a formelor arhaice ale acestuia.

5. Încadrat în aria dacoromână vestică a perfectului simplu, subdialectul bănățean deține o poziție intermediară între graiurile oltenești și cele din Munții Apuseni, în care această formă verbală are un statut bine definit și o frecvență mare în vorbire. Ca formă, perfectul simplu e propriu majorității graiurilor bănățene. Prin stabilitate și o frecvență mai mare, ca și prin păstrarea unor forme arhaice, el conturează o arie întinsă, ce cuprinde sudul și estul Banatului. Față de graiurile oltenești și cele din Apuseni, ca și față de celelalte timpuri trecute din sistemul verbal al subdialectului bănățean, perfectul simplu (ca și mai mult ca perfectul) are o viabilitate și o frecvență mai scăzută în vorbirea curentă. Nici semnificația sa temporală nu e la fel de clară și de tranșantă ca în alte părți; preponderentă e valoarea stilistică de actualizare, în relatare și povestire, a acțiunii. Altfel, pentru consemnarea unui fapt trecut și terminat, perfectul compus, formă analitică regulată și precisă, este o modalitate comodă și suficientă. Statutul perfectului simplu în graiurile bănățene confirmă caracterul lor deopotrivă conservator și inovator.

Temă de statornic interes în literatura de specialitate, prin mulțimea de probleme pe care le pune în cele mai multe limbi, cercetarea perfectului simplu în subdialectul bănățean poate furniza studiului încă numeroase fapte și sugestii.

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
"Sextil Pușcariu"
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21

[42] E. Petrovici, *Folklor din Valea Almăjului*, p. 92.

[43] *Ibidem*, p. 88.

BDD-A1937 © 1994-1995 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-21 22:59:29 UTC)